

BO`LAJAK PROFESSIONAL TA`LIM O`QITUVCHILARINING REFLEKSIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ubaydullayeva Sayyora Xasanovna

Pedagogik innovatsiyalar, professional ta`lim

boshqaruv hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va

ularning malakasini oshirish instituti doktoranti

ARTICLE INFO.

**Kalit so`zlar:** Refleksiv kompetensiya, o`qituvchi, professional ta`lim, o`qitish, metod.

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo`lajak professional ta`lim o`qituvchilarining refleksiv kompetensiyalarini takomillashtirishning ayrim metodikalari, mohiyati hamda o`ziga xos jihatlari muhokama etiladi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

KIRISH

Innovatsion ta`lim muassasalarining paydo bo`lishi, ko`p bosqichli dasturlar, ta`lim jarayonlarining differentsiatsiyasi, ta`limning har xil turlaridan foydalanish – bularning barchasi o`qituvchini o`z pedagogik faoliyatini qayta ko`rib chiqishga va tahlil qilishga majbur qiladi. Zamonaviy sharoitda bo`lajak o`qituvchi tadqiqot faoliyatining roli ortib borayotgani uning tadqiqot qobiliyatini dialektik tizim-integral tahlilining metodologik nuqtai nazaridan tushunishni talab qiladi. Bu uni o`qituvchining kasbiy kompetensiyasining yaxlit tizimida, qism va butun dialektikasi kontekstida, muhim mantiqiy-konseptual va mazmun-funksional ta`rifda ko`rib chiqishni nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bo`lajak o`qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasiga va pedagogik mahoratlarini rivojlantirishga nisbatan talablar yildan yilga ortib bormoqda. Bo`lajak o`qituvchilarning pedagogik

mahorati uning kompetentligida (competens lot. – mutanosib) namoyon bo‘lib, bu unga o‘z individual faoliyatini samarali amalga oshirish imkoniyatini beradi. Hozirgi paytda avval o‘zlashtirilgan pedagogik mahorat namunalari va uslublarini shunchaki ishga solish emas, balki yangi va ijodiy yondashuvlar asosida ishlab chiqib, so‘ngra o‘zining kasbiy va shaxsiy fazilatlarini muntazam rivojlantirish talab qilinmoqda. Refleksiv kompetentlik shakllantirish – bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik mahorati va pedagogik tajribasini oshirishda zaruriy shartlardan biridir. Refleksiv kompetentlik pedagogika doirasida nisbatan yangi tushuncha bo‘lib, murakkab tuzilmani o‘zida aks ettiradi, chunki sub’ekt refleksiyaning yuqorida sanab o‘tilgan turlariga mutanosib turli asoslar bo‘yicha refleksiyaning qo‘llashi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Refleksiv kompetentlik – bo‘lajak o‘qituvchilarning refleksiv jarayonlarni yanada samarali va muvofiq tarzda amalga oshirishga imkoniyat beruvchi kasbiy fazilatlar bo‘lib, pedagogik mahoratni rivojlantirish va mustaqil rivojlanish jarayonlarini ta’minlaydi, kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish, unda yuqori samaradorlik va natijaga erishish imkoniyatini beradi [1].

Zamonaviy o‘qituvchini tayyorlash, pedagogik faoliyatining tizimli va ijtimoiy xususiyatlarida refleksiv kompetentlikni shakllantirish zaruriyati paydo bo‘lmoqda, uning asosida mamlakatimizda ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirish orqali yuksak ma’naviyatli va bilimli, yetuk, barkamol, jismonan sog‘lom shaxsni voyaga yetkazish vazifasituriydi. Refleksiv kompetentlik kasbga oid vaziyatlarga to‘liq kirishish va “moslashish”, muammoli masalalarni hal etish, bo‘lajak o‘qituvchilarni yangicha fikrlash faoliyatiga jalb qilish uchun shart-sharoitlarni vujudga keltiradi [2].

Hozirgi vaqtda pedagogika va psixologiya fanlarida refleksiya faol o‘rganilmoqda. Uni rivojlantirishni kasbiy fazilatlarini shakllantirishning dastlabki davrlaridanoqboshlash zarur, chunki boshqa barcha fazilatlarga nisbatan refleksivlik muvofiqlashtiruvchi va integratsiyalovchi asos sifatida namoyon bo‘ladi. Uning shakllanganlik darajasi bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik faoliyatini samarali amalga oshirish uchun o‘zidagi boshqa barcha fazilatlarini muvofiqlashtirish va integratsiyalashga qanchalik layoqatli ekanligida o‘z ifodasini topadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarga pedagogik refleksiya va refleksiv ko‘nikmalar bo‘yicha bilimlarga ega bo‘lish yetarli emas. Pedagogik faoliyat uchun xos bo‘lmagan masalalarni samarali hal etishga imkon beruvchi oraliq sifatida aynan refleksiv kompetentlik zarur.

Refleksiv kompetentlik – bo‘lajak o‘qituvchilarning intellektual, kommunikativ va shaxsiy xususiyatlarining o‘zaro munosabatlashuvi, o‘zaro uyg‘unlashuvi sifatida namoyonbo‘luvchi hamda murakkab tizimli tashkiliy tuzilmaga ega integrativ xususiyat bo‘lib, ularning shakllanganlik darajasi bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirishga tayyorgarligini o‘zida aks

ettiradi.

Ushbu g'oyalar e'tiborga molik bo'lib, uning mohiyati shundan iboratki, ta'lim oluvchilar faoliyatining turli ko'rinishlarini integratsiyalash hisobiga bo'lajak o'qituvchilarda reflektiv kompetentlikni rivojlantirish tashkiliy-pedagogik shartlarga rioya etilgan holda kechishi lozim [3]:

1) ta'lim jarayonida ijtimoiy-kasbiy jihatdan o'z o'rnini belgilab olish uchun imkoniyatlar yaratish, ya'ni, individual ta'lim tizimini (alohida modullarni o'rganish vaketma-ketlik tartibi, asosiy va qo'shimcha kompetensiyalar majmuini aniqlash, tayyorgarlik dasturlarida nazarda tutilgan xilma-xil faoliyat turlarini o'zlashtirish) loyihalashtirish;

2) oliy ta'lim muassasalarida mutaxassis tayyorlash jarayonida ijtimoiy hamkorlik sifatida namoyon bo'luvchi tashkilot va muassasalar (kollejlari, litseylar, maktablar) tarmog'ida amalga oshiriladigan resursli integratsiyani ro'yobga chiqarish. Bu ta'limni tashkil etish va talabalar amaliyotlarini o'tkazish uchun moddiy-texnik, axborot va kadrlar resurslaridan birgalikda foydalanishni taqozo etadi;

3) ta'lim jarayonining rivojlantiruvchi tarkibiy qismlarini kuchaytirish (talabalar o'z o'rnini topib olishida ularni pedagogik-psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash, individual ta'lim tizimlarini shakllantirishda konsultativ ko'mak berish).

Umuman reflektiv kompetentlikni shakllantirish uchun refleksiyaning psixologik determinantlari hamda tashqi va ichki muhitda uning namoyon bo'lishini stimullovchi xususiyatlari haqida integrativ bilimlar mavjud bo'lishi zarur.

Pedagogik faoliyatda reflektiv kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonida muayyan shart-sharoitlarga rioya etish talab qilinadi. Avvalo:

✓ refleksiya haqida bilimlarning mavjudligi, uni dolzarblashtirish elementlaridan foydalanish, tashqi omillarga munosabat;

✓ o'quv jarayonida (o'quv fanlari, tadqiqotchilik faoliyati, pedagogik amaliyot doirasida) shaxsiy reflektiv tajribaga ega bo'lish;

✓ bo'lajak o'qituvchilarda o'zini muntazam tahlil qilish, o'zligini anglash va kamol toptirish, o'zini va boshqalarni tushunishga ehtiyojni uzluksiz rivojlantirib borish;

✓ ta'lim jarayonida ta'lim metodlari integratsiyasiga amal qilish.

Reflektiv kompetentlikni shakllantirishda ichki omillar muhim o'rin tutadi. Inson tafakkuri mahsuldorligining eng muhim sharti uning shaxsga yo'naltirilganligi, intilishlari, motivlari, maqsadlari, qadriyatlarga munosabati, individual-psixologik va kognitiv usulga xos xususiyatlari hisoblanadi.

Reflektiv kompetentlikni shakllantirishda bir nechta ta'lim shaklini ajratib ko'rsatish mumkin:

– masalali yondashuvni qo'llash;

- o‘xshash muammoli vaziyatlarni tahlil qilish;
- interaktiv ta’lim metodlaridan foydalanish;
- pedagogik vaziyatlarni modellashtirish;
- ta’lim jarayonida keyslar tuzish.

Ma’lumki, kompetentlik hamisha faoliyatda namoyon bo‘ladi. Namoyish qilinmagan kompetentlikni “ko‘rish” mumkin emas. Bunda kompetentlik namoyon bo‘lgan kontekstni hardoin ko‘rib chiqish muhim sanaladi. Kompetentlik insonga xos qadriyatlar bilan o‘zaro chambarchas uyg‘unlikda, ya’ni, mazkur faoliyat turiga katta shaxsiy qiziqish sharoitida namoyon bo‘lishi mumkin.

Kasbiy tayyorgarlik mazmunini loyihalashtirishda kompetentlikka yo‘naltirilganyondashuv mantig‘ida mazmunni shakllantirish birligi kasbiy vazifa hisoblanadi. Kasbiy vazifalar majmui kasbiy tayyorgarlik mazmuni “o‘zagi”ni tashkil qiladi, refleksivkompetentlikni shakllantirish vazifalari esa mazmunni “amalga oshirish” mantig‘ini belgilab beradi (A.A.Bizyaeva [46]).

XULOSA VA MUNOZARA

Refleksiv kompetentlikni rivojlantiruvchi vositalar pedagogik faoliyatgajodiy munosabatni rag‘batlantiradi. Har bir vosita muayyan ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Vositalar majmuini quyidagicha ajratish mumkin:

1. Undovchi (motivatsion) vositalar bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv kompetentlikka erishish, pedagogik faoliyatga barqaror qiziqishni shakllantirish, masalalar yechish jarayonida undovchi (motivatsion) muhitni vujudga keltirishmotivlarini shakllantirishga yo‘naltirilgan.

2. Diskussiv-pedagogik vositalar, muloqot madaniyati va dialogik muloqot ko‘nikmasini rivojlantirish, individual faoliyat uslubini shakllantirish, bilimlarni egallash hamda mustahkamlashga imkoniyat yaratadi.

3. Ijodiy vositalar, refleksiv kompetentlik va uning tarkibiy qismlariga xos xususiyatlarni tushunish, muayyan vaziyat kontekstida o‘z hatti-harakatlarini refleksiv kompetentlik nuqtai nazaridan tahlil qilish, ularga kelgusida tuzatishlar kiritish, nazariy bilimlarni boyitish va mustahkamlashga yo‘naltirilgan.

4. Gnostik-evristik vositalar, tanqidiy fikrlashni, majmuaviy refleksiv vaziyatlardan mantiq va ichki sezgiga tayangan holda chiqish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Ushbu vositalarda keltirilgan vaziyatlar tahlili bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘zini o‘qituvchi o‘rniga qo‘yish, refleksiv kompetentlik nuqtai nazaridan pedagogik maqsadga muvofiq yechimlarni topish bo‘yicha muayyan tajriba orttirishga imkoniyat beradi, bu esa kelgusida chinakam shunday vaziyatlarda tezkor va asosli ravishda yo‘l tutishga ko‘maklashadi. Vaziyatli vositalar nazariya bilan amaliyotni bog‘lovchi bo‘g‘in hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shedrovitskiy G.P. Muloqot, faoliyat, mulohaza // Og'zaki va aqliy faoliyatni o'rganish.–Alma-Ata, 2014.– B.12-28.
2. Metaeva V.A. Refleksiya va uning o'qituvchining kasbiy qiyinchiliklarini bartaraf etishdagi roli: Dis. samimiy. ped. Fanlar - Yekaterinburg, 2016.- 207 b.
3. Bizyaeva A.A. O'qituvchi ongi va faoliyatidagi refleksiv jarayonlar: Diss. samimiy. psixolog. nauk.– Sankt-Peterburg, 2013.–190 b.
4. Saidova, N. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ АХБОРОТ–КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНИШ КОМПОНЕНТЛАР. *Science and innovation*, 1(В6), 865-868.
5. Саидова, Н. О., & Йигиталиева, М. Ш. (2022). АХБОРОТ-КОММУНИКАТИВ ТАЪЛИМ МУҲИТИНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ. *Miasto Przyszłości*, 28, 395-398.
6. Саидова, Н. О. (2022, November). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 10, pp. 260-263).
7. Саидова, Н. О. (2022, September). Бўлажак ўқитувчиларнинг компетентлигини шакллантириш муаммолари. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS"* (Vol. 1, No. 1, pp. 147-150).
8. Tursunovich, S. E. (2023). Actual Issues of Teaching Pragmatic Competences to English Language Learners in Uzbekistan. *Miasto Przyszłości*, 31, 148-152.
9. Tursunovich, S. E. (2021). THE ROLE OF PRAGMATICS IN OVERCOMING CHALLENGES OF ACADEMIC WRITING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(11), 247-249.